

ЗАЯВА AMNESTY INTERNATIONAL

26 липня 2024 EUR 50/8341/2024

УКРАЇНА/РОСІЯ: ЗАСТОСУВАННЯ ПРОТИПІХОТНИХ МІН В ЖИТЛОВИХ РАЙОНАХ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

ВСТУП

У серпні 2022 року, після шести місяців від початку російського повномасштабного вторгнення в Україну, українські Збройні Сили провели наступальну операцію, внаслідок якої російські війська були витіснені з Миколаївщини, а також значної частини Херсонщини та Харківщини. Після відступу росіян спливало дедалі більше доказів грубих порушень прав людини, а в Ізюмі були виявлені масові поховання.¹ Щойно настав кінець окупації цих територій, багато цивільних, які тікали від бойових дій, змогли повернутися до своїх домівок. Часто їх зустрічали повсюдні руйнування та приховані небезпеки.

Застосування протипіхотних мін в Україні широко задокументоване. Згідно з моніторинговою доповіддю

¹ Amnesty International, «Україна: Братські могили в Ізюмі — моторошне нагадування про ціну російської агресії», 16 вересня 2022 року, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/09/ukraine-mass-graves-in-izium-is-a-macabre-reminder-of-the-cost-of-russian-aggression/>

«Landmine Monitor 2023» щодо застосування наземних мін, Україна є другою після Сирії країною у світі з найбільшою кількістю нещасних випадків, пов'язаних з наземними мінами.² За даними міжнародної НУО, що працює в Україні, станом на 2024 рік протипіхотні міни спричинили більше нещасних випадків серед цивільного населення, ніж будь-які інші типи мін чи будь-які вибухонебезпечні елементи, що лишилися внаслідок війни.³

Протипіхотним мінам притаманна невибіркова дія, а їхнє застосування заборонене звичаєвим міжнародним гуманітарним правом (МГП).⁴ Застосування їх у житлових районах — зокрема тоді, коли це свідомо ставить під загрозу цивільне населення — може дорівнювати воєнному злочину. У період з 6 до 17 травня 2024 року Amnesty International провела 15 інтерв'ю з постраждалими від дії протипіхотних мін, а також із міжнародними та національними організаціями з розмінування в Україні. Amnesty International отримала докази того, що російські військові встановлювали протипіхотні міни в межах житлових районів або неподалік від них на території Херсонської, Миколаївської та Харківської областей.

Хоча Росія не ратифікувала та не приєдналась до Конвенції про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення від 1997 року (Оттавська конвенція), вона є державою-учасницею Протоколу II про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв, що додається до Конвенції про конкретні види звичайної зброї.⁵ Протокол II забороняє цілеспрямоване застосування протипіхотних мін «проти цивільного населення як такого або проти окремих цивільних осіб» та їхнє «невибіркоче застосування», а також вимагає від держав-учасниць вживати «усіх можливих запобіжних заходів для захисту цивільного населення від дії» протипіхотних мін.⁶ Україна стала державою-учасницею Оттавської конвенції у грудні 2005 року та Протоколу II до Конвенції про конкретні види звичайної зброї у червні 2005 року.⁷

Крім того, у питанні застосування протипіхотних мін сторони конфлікту мають керуватися нормами МГП з розрізнення, пропорційності та вживання запобіжних заходів під час здійснення нападів.⁸ МГП гарантує цивільному населенню як такому та окремим цивільним особам захист від цілеспрямованих нападів.⁹ Свідомі й цілеспрямовані напади на цивільне населення як таке чи на окремих цивільних осіб, котрі не беруть безпосередньої участі в бойових діях, дорівнюють воєнному злочину.¹⁰ МГП також забороняє застосування озброєнь, яким притаманна невибіркова дія, таких як протипіхотні міни.¹¹ Зрештою, МГП вимагає від усіх сторін конфлікту «постійно виявляти турботу про те, щоб оберігати цивільне населення, цивільних осіб і цивільні об'єкти», зокрема вживаючи «всіх практично можливих запобіжних заходів при виборі засобів і

² Міжнародна кампанія із заборони наземних мін, «Landmine Monitor 2023», листопад 2023 року, <https://www.the-monitor.org/online-reader/landmine-monitor-2023?anchor=The-Impact-21003>

³ Інтерв'ю, проведене Amnesty International на Миколаївщині, травень 2024 року

⁴ Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ), Дослідження звичаєвого міжнародного гуманітарного права, Правила 11-12.

⁵ Росія стала державою-учасницею 10 червня 1982 року.

⁶ Протокол II про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв, що додається до Конвенції про конкретні види звичайної зброї, Стаття 3. Див. також Статті 4-5.

⁷ Збірка договорів Організації Об'єднаних Націй: Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення, https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XXVI-5&chapter=26&clang=en; Управління Організації Об'єднаних Націй з питань роззброєння, «Високі Договірні Сторони та Підписанти Конвенції про конкретні види звичайної зброї», <https://disarmament.unoda.org/the-convention-on-certain-conventional-weapons/high-contracting-parties-and-signatories-ccw/>

⁸ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), Статті 48, 51-52 та 57.

⁹ Протокол I, Стаття 51(2).

¹⁰ Протокол I, Стаття 85(3)(a).

¹¹ Протокол I, Стаття 51(4); МКЧХ, Дослідження звичаєвого міжнародного гуманітарного права, Правило 71, <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v1/rule71#:~:text=Weapons%20that%20are%20by%20nature%20indiscriminate%20are%20those%20that%20cannot,see%20Rules%2011%E2%80%9312>.

методів нападу з тим, щоб уникнути випадкових втрат життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб і випадкової шкоди цивільним об'єктам і, в усякому випадку, звести їх до мінімуму».¹²

Докази, зібрані Amnesty International, дають підстави припускати, що протипіхотні міни могли бути застосовані на всій попередньо окупованій території України. Таке їхнє застосування становило б собою серйозне порушення МГП і в разі вчинення таких дій з наміром може дорівнювати воєнному злочину. Надзвичайно важливо, щоб застосування протипіхотних мін розслідувалося компетентними, справедливими, незалежними й неупередженими національними та міжнародними органами влади з метою встановлення таких фактів і забезпечення особистої відповідальності з боку осіб, які ймовірно скоювали воєнні злочини. Що стосується розмінування, то національні й міжнародні оператори з розмінування наразі залучені до комплексної, небезпечної та копіткої роботи з розчищення замінованих територій, тому мають бути забезпечені необхідною допомогою для дієвого виконання цієї роботи. Масштаби цієї задачі настільки неосяжні, що багато цивільних надалі йдуть на відчайдушні ризики та обробляють сільськогосподарські землі, або ж навіть вдаються до розмінування землі самотужки.

ЗАДЛЯ ПОМ'ЯКШЕННЯ НИЩІВНИХ НАСЛІДКІВ ДІЇ ПРОТИПІХОТНИХ МІН НА ЦИВІЛЬНЕ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ, РОСІЯ ПОВИННА НЕГАЙНО ЗУПИНИТИ СВОЮ АГРЕСИВНУ ВІЙНУ ПРОТИ УКРАЇНИ, ПРИЄДНАТИСЯ ДО ОТТАВСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ТА ДОТРИМУВАТИСЯ ЇЇ, ВКЛЮЧНО З ЦІЛКОВИТОЮ ЗАБОРОНОЮ НА ПОДАЛЬШЕ ЗАСТОСУВАННЯ ЦИХ ОЗБРОЄНЬ І РОЗЧИЩЕННЯМ ТЕРИТОРІЙ ВІД ТИХ, ЯКІ ВЖЕ БУЛИ ВСТАНОВЛЕНІ. УКРАЇНА, ЯК ДЕРЖАВА-УЧАСНИЦЯ ОТТАВСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ, МАЄ ДОТРИМУВАТИСЯ ЇЇ ВИМОГ. ВІДПОВІДНО ВОНА МАЄ ВИКОНУВАТИ СВОЇ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЗА КОНВЕНЦІЄЮ, ЗОКРЕМА СТОСОВНО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗАЯВ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ПРОТИПІХОТНИХ МІН УКРАЇНСЬКИМИ ЗБРОЙНИМИ СИЛАМИ.

ЗАСТОСУВАННЯ МІН І МІН-ПАСТОК У ЖИТЛОВИХ РАЙОНАХ

Згідно з інформацією, отриманою Amnesty International від Національним органом з питань протимінної діяльності України,¹³ по всій країні сталося щонайменше 76 нещасних випадків, коли цивільні отримували поранення чи гинули від протипіхотних мін, залишених у житлових районах від початку повномасштабного вторгнення у 2022 році. За цією інформацією, в період з вересня до листопада 2022 року відбувся помітний стрибок у кількості нещасних випадків, коли росіяни відступали з окупованих територій Харківщини та Херсонщини, а також навесні 2023 року, коли багато цивільних почали підготовку до сільськогосподарських робіт на своїх городах та приватних земельних ділянках.

СНІГУРІВКА

Російські війська окупували Снігурівку на Миколаївщині 19 березня 2022 року. Олександр^{14*} проживав у місті зі своєю матір'ю на четвертому поверсі багатоповерхового будинку. За словами матері Олександра, російський розвідувальний підрозділ зробив з цієї багатоповерхівки свою базу, виселивши мешканців та мешканок та конфіскувавши їхнє майно. Російські військові ставилися до Олександра, як і до всіх чоловіків боездатного віку, з підозрою. Вони затримали його та понад місяць тримали на території закладу в окупованій Новій Каховці. Після того, як його відпустили, він повернувся до Снігурівки та жив зі своєю матір'ю в орендованій квартирі в межах міста, де вони й залишаються донині.

¹² Протокол I, Стаття 57(1) та (2)(a)(ii).

¹³ Національний орган з питань протимінної діяльності — це український урядовий орган, який виключно з гуманітарною метою збирає інформацію щодо нещасних випадків, пов'язаних із наземними мінами. Цей збір даних має на меті інформування лише про заходи з гуманітарної протимінної діяльності.

^{14*} Не є його справжнім ім'ям

Багатоповерхівка Олександра отримала серйозні пошкодження. На центральному вході можна побачити знак «Обережно, міни», який вивісили українські сапери після цього нещасного випадку.

Олександр втратив ліву ступню та ліву руку внаслідок нещасного випадку.

Під час українського наступу довкола Снігурівки точилися жорсткі бої, і місто регулярно обстрілювали. Багатоповерховий будинок Олександра, в якому досі розташовувалися російські військові, був серйозно пошкоджений під час бойових дій.

У листопаді 2022 року, після відступу росіян, Олександр повернувся до своєї багатоповерхівки, щоб оцінити масштаби пошкоджень. Він зайшов до будівлі та, спускаючись до підвалу, наступив на дошку з ДСП, під якою були приховані дві протипіхотні міни типу ПФМ-1, відомі як «метелик». Коли Олександр наступив на дошку, вони вибухнули. Він впав, і, коли він випростав свою руку, щоб пом'якшити падіння, стався ще один вибух: він приземлився на щонайменше ще одну приховану міну. Олександра евакуювали в Миколаїв та негайно прооперували. Лікарі та лікарки не змогли врятувати його уражені ліву ступню та ліву руку, тож тепер він живе з протезами.

Сапери й саперки з-поміж місцевої поліції провели інспекцію будівлі та знайшли в підвалі інші міни типу ПФМ-1. Міни типу ПФМ-1 — це протипіхотні міни, які розміщуються системами дистанційного мінування, як-от реактивні системи залпового вогню чи літальні апарати. Їх розробляли не для того, щоб залишати вручну. Втім факт того, що ці міни були залишені всередині будинку та приховані шматком ДСП, наводить на думку, що їх перемістили з їхнього початкового місця розташування й свідомо розмістили таким чином, аби з більшою ймовірністю вразити будь-кого, хто б заходив до підвалу цивільного багатоквартирного будинку.

Неможливо підтвердити походження цих мін, враховуючи, що як росіяни, так і українська армія використовували їх, й обидві сторони обстрілювали Снігурівку. Однак присутність російських військових в будівлі та природа розміщення цих мін дає серйозні підстави припускати, що саме вони розмістили ці міни, оскільки вони були єдиними наземними силами з доступом до цивільної будівлі до моменту повернення постраждалого. Як цивільне населення, так і українські військовослужбовці та військовослужбовиці могли бути бажаною мішенню цих мін типу ПФМ-1, тож цей випадок є знаковим щодо того, як застосування озброєнь, яким властива невибіркова дія, шкодить цивільним. Необхідно провести розслідування цієї справи та відомих схожих справ, щоби визначити, чи може таке застосування протипіхотних мін дорівнювати воєнному злочину.

МИКОЛАЇВКА

У вересні 2022 року, через три дні після виходу російської армії з його села Миколаївка, що на Харківщині,

В'ячеслав Несторенко повернувся до свого нерухомого майна, проте з'ясував, що не може туди потрапити.¹⁵ Поліція проводила розмінування після того, як виявила навколо його будинку чотири міни-пастки, які являли собою гранати на розтяжках. Зйомка бойових дій у Миколаївці з дрона, яку переглянула Amnesty International, зафіксувала, що обабіч будинку В'ячеслава раніше розташовувалися два російських бронетранспортери, що наводить на думку, що російські військові були в будинку.

За словами В'ячеслава, сапери й саперки знайшли ще три такі ж гранати в саду будинку навпроти. Він досі боїться ходити по певних ділянках своєї власності, які досі повноцінно не розмінували. Він вважає, що йому пощастило не потрапити в якийсь інцидент — інші люди в селі отримали поранення від невідомої міни, коли збирали металобрухт на будівельному майданчику.¹⁶

БЕЗІМЕННЕ

Село Безіменне на Херсонщині нині покинуте внаслідок окупації, жорстких боїв та значної забрудненості наземними мінами. Це село було одним з перших звільнених українськими силами, коли вони просунулися вглиб Херсонської області у вересні 2022 року. Росіяни покинули село та залишили його в оточенні протитранспортних і протипіхотних мін. Вони також лишили протипіхотні міни типу ПФМ-2, розкидані як у житлових будинках і нежитлових приміщеннях, так і по території довкола них по всьому селу.

У травні 2024 року дослідниці й дослідники Amnesty International побували на місці нещасного випадку, де цивільна особа була поранена протипіхотною міною типу ПФМ-2 у березні 2024 року. За свідченнями саперів і саперок, які працюють на цій території, міни ПФМ-2 були розміщені між головною дорогою села й тим, що раніше було місцевим Центром з надання первинної медико-санітарної допомоги.

У Безіменному міні розкидані навколо колишніх цивільних домів та об'єктів інфраструктури — тепер вони покинуті через пошкодження, спричинені бойовими діями, та небезпекою, яку становлять собою міни

РОЗМІНУВАННЯ УКРАЇНИ

Найбільш щільно заміновані території України — це, скоріш за все, наявні лінії бойових зіткнень. Інтенсивність боїв, що тривають, не дає змоги провести будь-яку точну оцінку наземного забруднення мінами. Проте навіть на тих територіях, що знаходяться далі від наявних фронтів ліній, цивільні конче потребують допомоги з розчищенням орних земель та усуненням загрози від мін в місцях їхнього проживання. Як було підкреслено в

¹⁵ Інтерв'ю з Amnesty International у Чугуєві, Харківщина, травень 2024 року

¹⁶ Інтерв'ю з Amnesty International у Чугуєві, Харківщина, травень 2024 року

доповіді Human Rights Watch у 2023 році, міни типу ПФМ-1 застосовувалися обома сторонами конфлікту — вони й досі призводять до значної кількості нещасних випадків серед цивільних, оскільки часто потрапляють до садів та обійсть.¹⁷ У відповідь на доповідь Human Rights Watch Україна зобов'язалася провести розслідування стосовно застосування мін своїми Збройними Силами.¹⁸ Amnesty International написала Уряду України 12 червня 2024 року з проханням надати коментар щодо прогресу з цим розслідуванням, і на момент написання Amnesty International не отримала жодної відповіді.

Цивільна особа, з якою Amnesty International проводила інтерв'ю на Харківщині, отримала поранення від міни типу ПФМ-1, що приземлилася в її саду в листопаді 2023 року.

Процес розмінування повільний, копіткий і виходить далеко за межі спроможностей України впоратися з ним самотужки. Міжнародна спільнота надала значні суми коштів на протимінну діяльність в Україні. 2022 рік став роком величезного зростання глобального фінансування протимінної діяльності, яке збільшилося до 254,9 мільйонів американських доларів (на 47% більше в порівнянні з 2021 роком). Хоча 20% від цього фінансування (що дорівнює приблизно 162,3 мільйонам американських доларів) пішло в Україну, за інформацією Управління ООН з координації гуманітарних справ, це становило лише 24% від коштів, необхідних для вирішення цієї проблеми того року.¹⁹

Це призвело до того, що цивільні вдавалися до «кустарного розмінування», оскільки вони не можуть собі дозволити чекати на поміч від української влади чи міжнародних НУО.²⁰ Розмінування України, просвіта цивільного населення, особливо молодших поколінь, стосовно дотичних ризиків та підтримка постраждалих — цей процес, певно, займе десятиліття. Саме тому життєво необхідно, щоб міжнародні донори були готові надавати сталу допомогу Україні для завершення цієї роботи.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Amnesty International закликає Уряд Російської Федерації:

- Зупинити війну в Україні, що є актом агресії за міжнародним правом;

¹⁷ Human Rights Watch, «Україна: Заборонені наземні міни завдають шкоди цивільному населенню», 31 січня 2023 року, <https://www.hrw.org/news/2023/01/31/ukraine-banned-landmines-harm-civilians>

¹⁸ Human Rights Watch, «Україна обіцяє провести розслідування щодо застосування заборонених протипіхотних мін», 30 червня 2023 року, <https://www.hrw.org/news/2023/06/30/ukraine-promises-inquiry-banned-landmine-use>

¹⁹ Міжнародна кампанія із заборони наземних мін, «Landmine Monitor 2023», листопад 2023 року, посилання вже вказувалося, стор. 86; УКГС ООН, «План гуманітарного реагування Україна», лютий 2023 року, <https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2023/02/Ukraine-HRP-2023-Humanitarian-Response-Plan-EN-20230214.pdf>, стор. 33

²⁰ Інтерв'ю, проведені Amnesty International в Євгенівці, Миколаївщина, травень 2024 року

- Зупинити всі прямі атаки на цивільних та цивільні об'єкти, невибіркові атаки та інші грубі порушення міжнародного гуманітарного права;
- Припинити застосування протипіхотних мін та інших типів невибіркового озброєння відповідно до договірного та звичаєвого МГП;
- Підписати й ратифікувати або приєднатись до Конвенції про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення від 1997 року та дотримуватися зобов'язань, зокрема:
 - негайно припинити застосування протипіхотних мін;
 - негайно припинити виробництво протипіхотних мін;
 - Безпечно знищити всі накопичені запаси протипіхотних мін;
 - Промапувати, промаркувати та розчистити будь-які території під їхнім ефективним контролем, забруднені протипіхотними мінами, і надати мапи замінованих територій, які вже ними не окуповані;
- Негайно вжити всіх необхідних заходів задля забезпечення захисту усіх цивільних згідно з відповідним МГП, зокрема, провести розмінування територій під їхнім ефективним контролем та притягти до відповідальності всіх винних у скоєнні ймовірних воєнних злочинів, а також інших злочинів за міжнародним правом, у рамках кримінальних проваджень, які гарантуватимуть право на справедливий суд, не вдаючись до смертної кари.

Amnesty International закликає Уряд України:

- Звітувати стосовно прогресу із заявленим розслідуванням щодо застосування українськими Збройними Силами протипіхотних мін та оприлюднити інформацію про свої висновки й подальші дії;
- Припинити застосування протипіхотних мін відповідно до зобов'язань України за Конвенцією про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення від 1997 року та за іншими відповідними нормами договірного й звичаєвого МГП.

Amnesty International закликає міжнародну спільноту:

- Гарантувати оперативне розслідування грубих порушень МГП в питанні застосування протипіхотних мін в Україні;
- Збільшити та підтримувати обсяги фінансування, спрямованого на протимінну діяльність в Україні, відповідно до потреб, прописаних у Плані гуманітарного реагування, та їхніх зобов'язань за Статтею 6(4) Оттавської конвенції;
- Взяти на себе зобов'язання довготривалого фінансування протягом багатьох років задля забезпечення сталої підтримки протимінної діяльності та здатності операторів з протимінної діяльності планувати стратегічно.

Amnesty International закликає всі держави:

- Дотримуватися своїх зобов'язань гарантувати повагу до МГП згідно зі Статтею 1 Женевських конвенцій і звичаєвим міжнародним правом, утримуючись від передачі протипіхотних мін будь-яким сторонам конфлікту та здійснюючи свій вплив на такі сторони, щоб ті не застосовували таких типів озброєнь.